

P. J. Knegtmans, *Socialisme en democratie. De SDAP tussen klasse en natie, 1929-1939* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1989, Studies + essays XII; Amsterdam: Stichting beheer IISG, 1989, 303 blz., f48,-, ISBN 90 6861 030 9).

Met zijn proefschrift over de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij in de jaren dertig sluit politicoloog Knegtmans aan bij eerdere dissertaties over de SDAP-geschiedenis door D. J. Wansink (over de geboorte van de SDAP, 1939) Fr. de Jong Edz. (over J. Saks, 1954), H. Buiting (over de scheuring in 1909, 1989), H. F. Cohen (over de jaren twintig, 1974) en C. H. Wiedijk (over Koos Vorrink, 1986). Vanuit de vraag waarom de SDAP de meerderheid van de bevolking niet achter zich kreeg, behandelt hij de 'identiteitscrisis' waarin de SDAP rond 1933 kwam en de uitweg die de partij daaruit zocht. Achtereenvolgens komen aan de orde de periode 1929-1932 (hopen op het wijken van de crisis), het jaar 1933 (nederlaag en kentering), de periode 1933-1935 (aanpassing, orde en gezag), het jaar 1935 (parlementaire democratie en democratisch socialisme), de jaren 1935-1937 (de vernieuwing krijgt haar beslag) en de periode 1937-1939 ('aanpakken') die uitmondt in regeringsdeelname van de SDAP. Behalve chronologisch is het boek historisch opgezet. Het slothoofdstuk vat samen en trekt grote lijnen maar refereert niet aan sociaal-wetenschappelijke theorievorming (bijvoorbeeld over zogenoemde midden-groepen of de 'uiterste noodzaak').

Volgens de uitgever onderscheidt dit boek zich van andere studies over de SDAP in de jaren dertig 'door zijn brede opzet'. Ik zou het omgekeerde willen betogen. Het ontleent zijn kracht, maar ook beperkingen aan de smalle opzet. Het handelt uitsluitend over de SDAP-ontwikkeling en wel op basis van een klein aantal centrale bronnen: het SDAP-archief (vooral de notulen van het partijbestuur), twee persoonsarchieven (maar alleen in verband met commissies; het archief van hoofdrolspeler J. W. Albarda is bijvoorbeeld niet gebruikt), gedrukte periodieke bronnen en literatuur. Nu is tegen de gekozen bronnen en literatuur weinig in te brengen, maar om een brede keuze gaat het niet, met alle gevolgen van dien.

Zoals ook uit dit boek blijkt, is de verhouding partij-vakbeweging moeizaam: het Nederlands Verbond van vakverenigingen is voor protectie, de SDAP voor vrijhandel, de SDAP voelt weinig voor arbeidstijdverkorting en wil niet samen met het NVV tegen de regeringsbezuinigingen optrekken. Bijzonder knullig is de wijze waarop de SDAP het Plan van de arbeid voorbereidt in een door animositeit gekenmerkte verhouding met het NVV. SDAP-leider Albarda vreest dat het Plan het NVV te veel macht zal geven (167) en ook andere partijbestuurders is er veel aan gelegen het NVV zoveel mogelijk buiten een Nederlands Plan te houden (168). Mijn bezwaar tegen deze en andere passages over het NVV geldt de eenzijdigheid doordat Knegtmans wel schildert wat de SDAP-ers maar niet wat de NVV-leiders — toch ook vooraanstaande sociaal-democraten! — beweegt. Wij vernemen wel de onvrede die Albarda jegens NVV-er S. de la Bella jr. koestert maar hoe het NVV tegen de SDAP aankijkt en wat het vakverbond wil, blijven buiten beeld (132). Dat is jammer omdat het in de jaren dertig niet alleen gaat om de verhouding socialisten-confessionelen op politiek maar ook op sociaal-economisch niveau.

Hier wreekt zich Knegtmans beperkte literatuurkeuze. De enige vakbewegingsgeschiedenis op zijn literatuurlijst is *Voor de bevrijding van de arbeid* van G. Harmsen en ondergetekende (1975). Zelfs het door promotor Fr. de Jong Edz. geschreven *Om de plaats van de arbeid* (1956, bewerkt in 1983) blijft onvermeld, evenals bijvoorbeeld *Mensenwerk* (Harmsen, J. Perry en F van Gelder, 1980) dat uitvoerig ingaat op het naar elkaar toegroeien van sociaal-democratie en katholieken. Ook onderzoek naar de zogenoemde middengroepen (mijn *Bedienden georgani-*

RECENSIES

seerd, 1981 en L. Wijmans, *Beeld en betekenis van het maatschappelijke midden*, 1987) blijft ongebruikt, zodat het daarover bij summier mededelingen blijft zonder verdieping van de problematiek.

Andere beperkingen betreffen de internationale kant en vrouwen. Hoewel uit onderzoek van Tineke van Loosbroek (*Jaarboek arbeidersbeweging*, 1977) bekend is dat de SD AP zich weinig gelegen liet liggen aan de Socialistische Arbeiders Internationale—Albarda vond dat deze maar zo weinig mogelijk activiteiten moest ondernemen en Vorrink had het over 'op wacht staan om te voorkomen dat er ongelukken komen' — lijkt een dergelijke houding mij geen argument om af te zien van een beschouwing over de vraag of en in welke mate de SDAP binnen de S AI afweek van andere sociaal-democratische partijen. Daar heeft de auteur echter niet voor gekozen. Hetzelfde geldt voor genderverhoudingen, alle pleidooien van vrouwengeschiedenis ten spijt. In het boek figureren wel enkele vrouwen met hun mening, maar de standpunten van de Bond van sociaal-democratische vrouwenclubs over de SDAP-politiek of zaken als vrouwenarbeid, ontwapening of gelijkberechtiging zijn niet systematisch ontwikkeld en door bronnenonderzoek ondersteund. Dat is met het oog op de centrale vraagstelling een gemiste kans, gezien de uiteenlopende visies van confessionelen en socialisten over vrouwenarbeid buitenshuis, de opstelling van de internationale vrouwenbeweging tegenover oorlog en vrede (waarover SD AP-vrouwen en partijbestuur in 1934 botsen, 109) en de gelijkberechtiging, die bij de programherziening van 1937 werd vergeten maar door toedoen van vrouwen te elfder ure is toegevoegd (200).

Maar genoeg kritiek. De kracht van dit boek schuilt in het feit dat Knegtman op basis van belangrijke primaire bronnen als de notulen van het partijbestuur nauwgezet onderzoek heeft gedaan naar tien jaar SDAP-geschiedenis en daarover een degelijk, toegankelijk en zeer leesbaar boek heeft geschreven dat het verdient geraadpleegd te worden. Hij is er in geslaagd een moeilijke problematiek helder en overzichtelijk te presenteren en weet bovendien figuren te typeren. Dit geldt zeker voor de intussen vergeten partijleider Albarda. Met deze dissertatie zijn wij, ondanks de gemelde beperkingen, een knap en ingetogen werk over de sociaal-democratie in de jaren dertig rijker.

Bob Reinalda

C. Wijers, e. a., *Tussen aanpassing en verzet. Vrouwen voor het voetlicht 1929-1969* (Een tipje van de sluier V; Culemborg: Lemma, 1989, 212 blz., leerlingenkatern 12 blz., f29,90, ISBN 90 5189 015 X).

Vrouwengeschiedenis, voorzichtig in de vroege jaren zeventig aan de universiteiten ter hand genomen, is nu langzamerhand ook doorgedrongen in het voortgezet onderwijs. Het is daarom een wijs besluit van de voormalige staatssecretaris Ginjaar-Maas geweest om als één van de twee thema's van het centraal schriftelijk eindexamen geschiedenis en staatsinrichting in 1990 vrouwengeschiedenis te kiezen.

Tussen aanpassing en verzet is bedoeld voor leerlingen van het voortgezet onderwijs en is 'verdiepingsstof voor het eindexamen. Daarnaast is het volgens de redactie ook gericht op alle geïnteresseerden in de vrouwengeschiedenis. Die redactie bestaat uit leden van het Landelijk overleg vrouwengeschiedenis, dat in 1976 is opgericht als overkoepelend netwerk van vrouwen-geschiedenisgroepen.

De bundel is in twee tijdvakken ingedeeld; voor en na 1945 en beide delen bevatten een